

Centrum pro výzkum
toxických látek
v prostředí

Environmentální informace a modelování

Úvod do kurzu

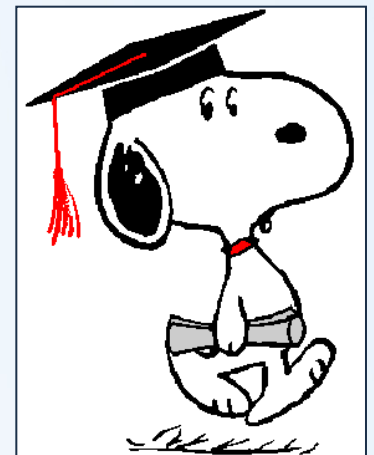
Alice Dvorská, Klára Komprdová,
Jiří Komprda

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Inovace a rozšíření výuky zaměřené na problematiku životního prostředí na PŘF MU (CZ.1.07/2.2.00/15.0213)
spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky

Organizace kurzu

Praktické informace

Den a rozsah: pondělky, 12-14 hod

Kurz se koná v počítačové učebně v 6. patře, Kamenice 3

Kontakty na vyučující:

alice.d@volny.cz

komprdova@recetox.muni.cz

komprda@recetox.muni.cz

Tel: 549 493 937

Externí vyučující:

milan.havel@arnika.org

Konzultace: dle domluvy

Budeme rádi za zpětnou vazbu!

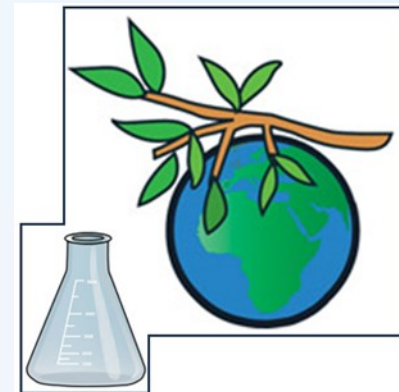
Přehled přednášek a cvičení

- 1. Úvod do předmětu** (20.2.2012, Dvorská, Havel) – přednáška, cvičení
  - organizace kurzu
  - environmentální studie, informace, data a jejich zdroje
  - stručný úvod do environmentálního modelování
- 2. Geografické informační systémy** (27.2.2012, Dvorská) - přednáška, cvičení
- 3. Rozšířený úvod do environmentálního modelování, prostorové modelování I** (5.3.2012, Komprdová) – přednáška
- 4. Prostorové modelování I** (12.3.2012, Komprdová) – cvičení
- 5. Prostorové modelování II** (19.3.2012, Komprdová) – přednáška
- 6. Prostorové modelování II** (26.3.2012, Komprdová) – cvičení
- 7. Modely atmosférického transportu** (2.4.2012, Dvorská) – přednáška
- 8. Receptorové modely, GIS** (16.4.2012, Dvorská) – cvičení
- 9. Rozptylové modely, environmentální data** (23.4.2012, Dvorská) – přednáška, cvičení
- 10. Boxové modely** (30.4.2012, Komprda) – přednáška
- 11. Environmentální procesy, matematické řešení modelů** (7.5.2012, Komprda) – přednáška
- 12. Boxové modely** (14.5.2012, Komprda) – cvičení

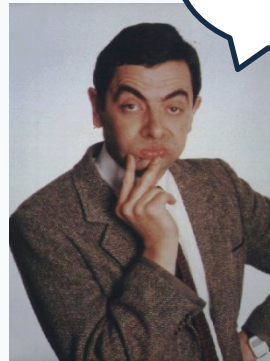
Environmentální informace, data a studie

Centrum pro výzkum
toxických látek
v prostředí

Jak na to, když nás zajímá třeba...

Výskyt a hladiny látek v životním prostředí

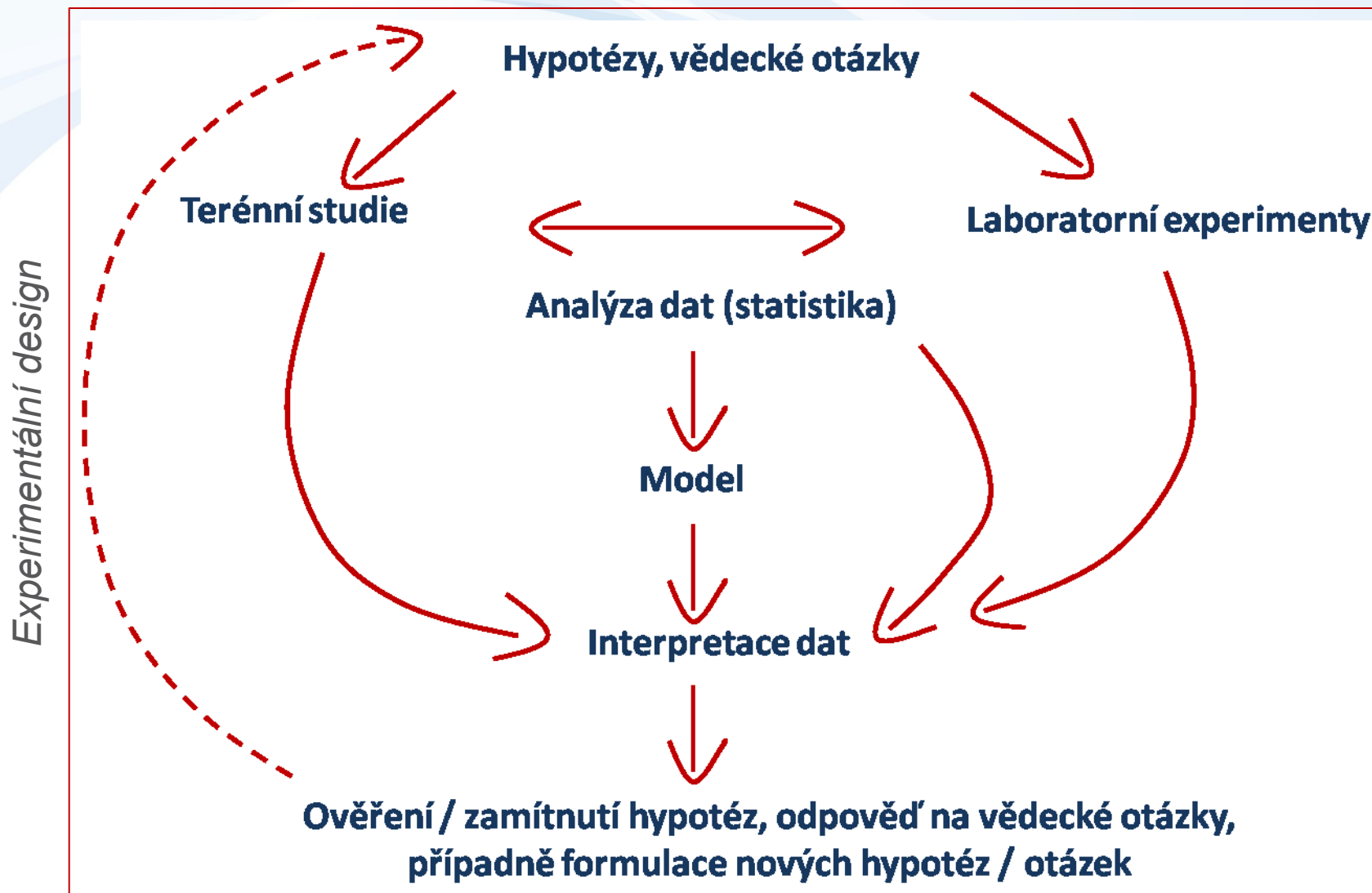
Osud látek v prostředí (např. transport a distribuce)

Monitoring časových a prostorových trendů různých jevů a skutečností

Srovnání modelů s měřenými daty

Rozhodování v oblasti životního prostředí, analýza nákladů a přínosů

Metodický postup u environmentálních studií

Environmentální data

Laboratorními experimenty a terénními studii získáváme **environmentální data**. Jsou to zaznamenané údaje o určitých skutečnostech životního prostředí.

Vlastními experimenty a studii získáváme **primární data**. Agregací (tj. seskupením, sloučením) primárních dat dostaneme **data agregovaná**, která vypovídají o celcích (např. celkové emise polutantů z průmyslu v daném kraji) na základě údajů o částech (např. emise ze všech jednotlivých průmyslových provozů).

Na obecnější úrovni než agregovaná data jsou **indikátory** (ukazatele) **životního prostředí**, které patří mezi nejčastěji používané nástroje pro hodnocení životního prostředí. **Kvalitativní indikátory** jsou spíše subjektivního charakteru (např. hodnocení strategie redukce emisí z pohledu obyvatel), **kvantitativní indikátory** jsou vyjádřeny číselným údajem (např. nárůst/pokles emisí za rok).

Environmentální data

Strukturovaná data, která nesou informace o primárních datech, nazýváme **metadata**. Mají funkci popisnou, selekční a archivační, používají se především v souvislosti s elektronickými zdroji na internetu.

Data jsou různě uspořádána a jsou mezi nimi určité vztahy – tj. mají **strukturu**.

K modelování objektů a vztahů reálného světa prostřednictvím digitálních dat, která jsou uspořádána tak, aby s nimi bylo možné efektivně manipulovat, slouží **databáze**. Databázi tvoří data a program pro práci s nimi. Databáze umožňují buď jen vyhledávání a čtení dat, nebo i jejich zápis.

Typy dat

Různé **typy dat** rozlišujeme podle toho, jakých hodnot může daná skupina dat nabývat nebo jaké operace s nimi lze provádět.

- ✘ **kvalitativní (kategoriální):** lze pouze určit, zda jsou dvě „hodnoty“ stejné nebo se liší
  - např. typ půdy
- ✘ **semikvantitativní (ordinální):** lze určit rovněž pořadí hodnot
  - např. teplota po stupních
- ✘ **kvantitativní (spojité):** lze provádět všechny matematické operace, mohou mít intervalovou nebo poměrovou podobu
  - např. koncentrace látek
- ✘ **binární:** lze je považovat za kvantitativní, semikvantitativní i kvalitativní proměnnou
  - výskyt/ nevýskyt látky (informace typu ANO/NE)

Kvalita environmentálních dat

Pro úspěšné provedení studie a zodpovězení hypotéz je nutné mít k dispozici kvalitní data. Kvalitou dat rozumíme jejich přesnost, správnost, aktuálnost, úplnost a relevanci. Je závislá na:

- ✘ Věcné správnosti získaných dat
- ✘ Spolehlivosti prostředků sběru dat
- ✘ Časovém vymezení měřených hodnot
- ✘ Dostupnosti archivovaných dat
- ✘ Připravenosti dat pro další analýzy (tj. jejich kompatibilita)

Kvalita environmentálních dat bývá mnohdy určována i frekvencí prováděných měření či pozorování.

Používání environmentálních dat

Datům je třeba dostatečně rozumět tak, aby jejich zpracování a interpretace dávaly smysl. Vztahy mezi daty (tj. jejich struktura) se řídí pravidly daného vědního oboru. Je třeba mít příslušné znalosti proto, aby bylo možné je interpretovat. Při analýze dat se postupuje následovně:

- ✗ rozpoznání struktury dat
- ✗ analýza a ověření této struktury
- ✗ identifikace příčin a důsledků struktury dat na základě znalostí daných dat
- ✗ použití poznatků v dané vědní disciplíně (např. pro predikci situace v budoucnu či plánování)

Při analýze a zpracování dat je proto často nutná mezioborová spolupráce mezi osobami data zpracovávajícími (statistika, informatika) a odborníky z vědní disciplíny, k níž data přísluší (chemie, biologie apod).

Environmentální informace

Environmentální informaci lze charakterizovat jako zobrazení dat, statistik či jiných kvantitativních a kvalitativních údajů, jež jsou nutné k hodnocení stavů a trendů změn prostředí, k formulaci a upřesňování environmentální politiky a k účelovému využívání všech prostředků. Environmentální informace jsou jakékoli informace v písemné, obrazové, zvukové, elektronické nebo jiné podobě o:

- ✗ stavu složek životního prostředí (např. čistota ovzduší)
- ✗ faktorech, které ovlivňují nebo mohou ovlivnit stav složek prostředí (např. emise do ovzduší)
- ✗ opatřeních, které ovlivňují nebo mohou ovlivnit složky a faktory (např. programy na snižování emisí)
- ✗ zprávách o provádění právních předpisů o životním prostředí
- ✗ analýzách nákladů a přínosů použitých v rámci aplikace opatření (např. cena opatření vs. jeho efektivnost při snižování emisí)
- ✗ stavu lidského zdraví a bezpečnosti (např. nemocnost a kvalita života v oblastech se zhoršenou kvalitou ovzduší)

Environmentální informační systémy

Kvalitní a včasné informace jsou nutné pro správné a efektivní rozhodování o otázkách týkajících se životního prostředí. Klíčovým problémem není v současnosti nedostatek environmentálních dat, ale způsob jejich organizace, sběru, vytěžování, ověřitelnosti a dostupnosti.

Informační systém je komplexem:

- ✘ informací
- ✘ lidí
- ✘ použitých informačních technologií
- ✘ organizace práce
- ✘ řízení chodu systému
- ✘ prostředků a metod sloužících ke sběru, přenosu, uchování a zpracování dat za účelem tvorby a prezentace informací

Environmentální informační systémy

Existují různé environmentální informační systémy (EIS), které zpracovávají, vyhledávají a prezentují environmentální data. V současné době využívají často formu webových portálů. EIS jsou budovány:

- ✘ veřejnou správou na národní úrovni
- ✘ veřejnou správou na mezinárodní úrovni
- ✘ vědeckými institucemi
- ✘ nevládními organizacemi
- ✘ podnikatelskou sférou

Protože řada dat a informací o životním prostředí má prostorovou povahu, hrají stále důležitější roli geografické informační systémy, GIS (viz příslušná přednáška a cvičení).

Rozsáhlý přehled informačních zdrojů pro ČR, Evropu i svět poskytuje studijní materiál Hřebíčka a Kubáska (2011).

Příklad environmentální databáze a informačního systému

Global Environmental Assessment Information System (GENASIS)

<http://www.genasis.cz>

domů kontakty

Global Environmental Assessment Information System

POPs Úmluvy a synergie Data Analytické nástroje Odborná témata Partneři

Projekt GENASIS

Projekt GENASIS

Projekt GENASIS otvírá cestu k informacím o kontaminaci životního prostředí perzistentními organickými polutanty (POPs). Spojením odborných znalostí a validovaných dat několika partnerských institucí vzniká prostor pro široké spektrum vizualizací, analýz a modelování.

Úvodní fáze projektu se zaměřuje na data pocházející z pravidelných monitorovacích programů, která poskytují všeobecný přehled o prostorových a časových trendech koncentrace polutantů v různých maticích životního prostředí (ovzduší, půda, voda, biota).

Portál GENASIS, je prvním stupněm tohoto projektu a představuje jediný zdroj informací pro veřejnost a experty v dané problematice. Poskytuje informační podporu implementace Stockholmské úmluvy na mezinárodní úrovni. Systém GENASIS je tzv. přidruženým informačním systémem Jednotného informačního systému o životním prostředí (JISŽP). Provozní z. dalšími

Zpravodajství

13.12.2011
Monitoring článků - Environmental Science & Technology 45(24)

7.12.2011
Monitoring článků - Journal of Environmental Monitoring 13(12)

6.12.2011
Monitoring článků - Environmental Science & Technology 45(23)

Nepřehlédněte

Analytický modul

52 chemických látek, 4029 vzorků, 231872 záznamů

Přehled dat Analytické nástroje

GENASIS poskytuje informace o persistentních organických polutantech:

- ✗ jejich charakteristice
- ✗ příslušných mezinárodních úmluvách
- ✗ novinkách ze světa vědy a politiky
- ✗ prostřednictvím interní databáze a analytického modulu poskytuje volný přístup k agregovaným datům
- ✗ prostřednictvím odborné sekce podporuje uchopení a interpretaci výsledků monitoringu těchto látek

Jak hledat informace o životním prostředí v ČR?

Příkladem webového portálu nevládní organizace, která seznamuje se základními informačními zdroji o životním prostředí v ČR, je:

<http://arnika.org/jak-a-kde-najit-informace-o-zivotnim-prostredi-cr>

The screenshot shows the ARNIKA website interface. At the top is the ARNIKA logo and a decorative banner with environmental icons. Below is a navigation menu with items: Home, O nás, Nabízíme, Ekoporadna, Pro novináře, E-shop, Video, Foto, Podpořte nás, Váš kraj, Pobočky, and Kontakt. A sidebar on the left lists categories: Voda, Ovzduší, Města, Toxické látky, Stromy, Odpady, Účast veřejnosti, Pro spotřebitele, and Biodiverzita. The main content area features an article titled "Jak a kde najít informace o životním prostředí ČR" by Milan Havel, dated 18.10.2010. The article text discusses finding information sources for air, water, and soil quality in the Czech Republic. A circular logo "BUDUCNOST BEZ JEDŮ" is visible. On the right, there is a search bar, a calendar for February 2012, and a "podepište" button.

Experimentální design

Pokud jsme nenašli požadovaná data a informace, musíme je sami vytvořit. Design experimentu vyplývá z otázek, které chceme zodpovědět a/nebo hypotéz, které chceme ověřit nebo vyvrátit. Je zásadně důležitý pro průběh celé studie a podmiňuje interpretovatelnost a hodnověrnost výsledků. Soubor dat získáváme třemi způsoby:

✘ laboratorní studie a experimenty

✘ experimenty a odběry vzorků v terénu

✘ kombinací obého

Experimentální design

Datový soubor, který hodnotíme, by měl být:

- ✗ **Dostatečně velký** – tj. měl by obsahovat množství vzorků dostatečné pro popis situace, statistické vyhodnocení, spolehlivé modelování apod.
- ✗ **Reprezentativní** – tj. měl by pokrývat celou oblast našeho zájmu; celý rozsah možností, které zkoumáme
- ✗ **Nezávislý** – tj. design by měl být objektivní a nic nepreferovat
- ✗ **Získaný konzistentní metodologií** – tj. měl by zaručit odběr/analýzu vzorků stejnou metodikou nebo srovnatelnými metodikami
- ✗ **Se signifikantní přesností** – tj. měla by být získána takovými metodikami, které jsou výrazně přesnější než variabilita měření

PROBLÉM: v reálu tomu tak často není
PROTO je nutné vše dobře plánovat!

Experimentální design – příklad

Zavádění nové analytické metody v laboratoři pro stanovení různých koncentrací vybraného polutantu v několika environmentálních matricích. Soubor dat by měl splňovat tyto podmínky:

- ✘ **Dostatečně velký** – soubor různých naspikovaných koncentrací polutantu v matricích musí dostatečně pokrýt gradient znečištění
- ✘ **Reprezentativní** – metodu je třeba vyzkoušet na všech matricích, které budou v budoucnu studovány
- ✘ **Nezávislý** – existuje-li podezření, že metoda má horší výsledky u nízkých koncentrací polutantu, není možné je do studie nezahrnout
- ✘ **Získaný konzistentní metodologií** – celý analytický postup musí být stále stejný, jak u zavádění metody, tak u její následné rutinní aplikace na reálné vzorky
- ✘ **Se signifikantní přesností** – limity detekce a kvantifikace musí odpovídat reálným hladinám polutantu v prostředí

Environmentální modelování

Stručný úvod

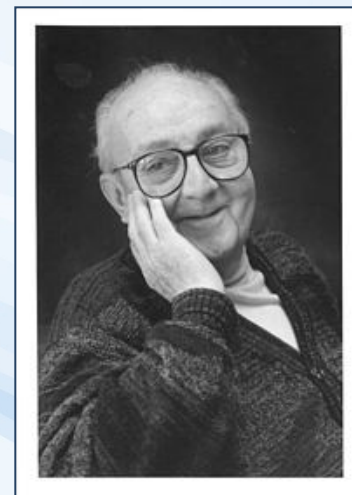
Centrum pro výzkum
toxických látek
v prostředí

Co je to model?

„Všechny modely jsou v podstatě špatné,
ale některé jsou užitečné.“

George Box, 1979

Model je zjednodušený svět nebo prostor, ve kterém se odehrávají různé interakce mezi jeho jednotlivými složkami. Model tento systém popisuje.

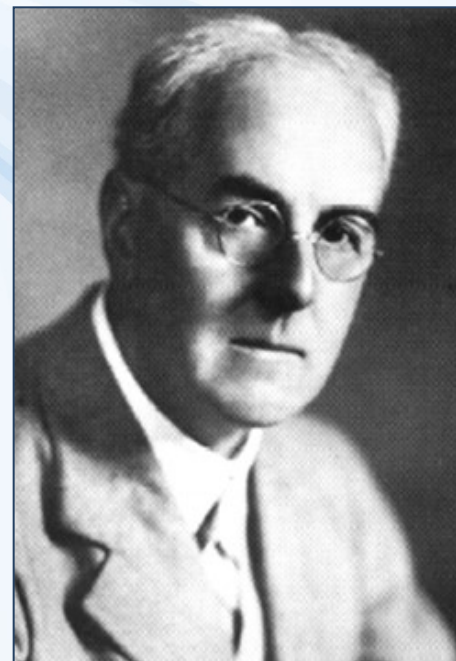
Používají se tam, kde není možné získat informaci experimentem či chemickou analýzou, např. při studiu osudu látek v prostředí a s ním souvisejících procesů, předpovídání (predikci) koncentrací apod.

Počátky environmentálního modelování

Lewis Fry Richardson zkoumal na počátku 20. století možnosti předpovědi počasí pomocí soustavy diferenciálních rovnic.

V roce 1922 vydal knihu *Weather Prediction by Numerical Process*. Při jejím sepisování provedl během 1. světové války výpočetní pokus, kdy se pokusil předpovědět počasí na 8 hodin. Výpočet trval 6 týdnů a skončil nezdarem.

Pro reálné řešení výpočetních nároků svého modelu uvažoval využít 64 000 techniků, kteří by výpočet dostatečně urychlili.

Rozvoj environmentálního modelování je tedy spjat s rozvojem výpočetní techniky

Základní rozdělení environmentálních modelů

✘ Popisuje budoucí stav systému nebo jeho podmínek?

ANO Dynamické modely - závislé na čase (spojité, diskrétní)

NE Statické modely - nezávislé na čase

✘ Popisují prostorovou strukturu?

ANO Prostorově heterogenní (diskrétní, spojitě)

NE Prostorově homogenní modely

✘ Zahrnuje náhodnou složku?

ANO Stochastické modely

NE Deterministické modely

Modely se dále dělí dle velkého množství kritérií (viz další přednášky).

Podle čeho vybírat model?

Výběr modelu záleží na zkoumaném problému. Je třeba brát v potaz tyto aspekty:

- ✘ povaha problému, hypotézy, řešené otázky
- ✘ měřítko – např. velikost zkoumaného území
- ✘ povaha dat, které jsou k dispozici – např. odlehlé hodnoty
- ✘ velikost datového souboru, který je k dispozici - metody vhodné pro malé/velké soubory
- ✘ přesnost modelu
- ✘ interpretovatelnost modelu
- ✘ a řadu dalších

Každá metoda má své omezení, které je třeba zvážit (např. schopnost zacházet s odlehlými hodnotami, různými typy rozložení dat apod).

Je třeba dávat pozor na to, aby model nebyl použitý nesprávně, např. na nevhodný typ dat.

Proces modelování

Proces environmentálního modelování sestává z následujících kroků:

- ✘ design vzorkování a zpracování dat (z literatury, předešlých experimentů)
- ✘ terénní sběr dat a laboratorní analýzy
- ✘ analýza datového souboru a tvorba modelu
- ✘ kalibrace a validace modelu
- ✘ použití modelu
- ✘ interpretace modelu, jeho srovnání s realitou

Nejistoty modelů

Nejistoty, se kterými se při modelování potýkáme, s nimiž je třeba počítat a které musíme znát, jsou zejména dvou typů:

- ✘** Nejistoty proměnných (plynoucích z chyb při odběru vzorků a analýze v laboratoři, agregace dat, odečítání hodnot z map, designu experimentu apod...), které do modelu vstupují
- ✘** Nejistoty modelů samotných (konstrukce modelů, zjednodušující předpoklady...)

Z těchto důvodů se výsledky modelů obvykle neshodují zcela přesně s naměřenými daty.

Typy modelů, kterými se budeme v kurzu zabývat

- ✘ Prostorové modelování
- ✘ Modely atmosférického transportu látek
- ✘ Boxové modely

Více se dozvíte v následujících přednáškách a cvičeních!

Zdroje

Vhodná studijní literatura:

- ✘ DeMers M.N. (2009) GIS For Dummies. Wiley, USA
- ✘ Hengl T. (2007) A practical guide to geostatistical mapping of environmental variables. EUR 22904 EN Scientific and Technical Research series, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg.
- ✘ Hřebíček J., Kubásek M. (2011) Environmentální informační systémy. Akademické nakladatelství Cerm, Brno

Seznam webových zdrojů použitých obrázků:

<http://www.wikipedia.org/>

<http://staff.fcps.net/mbrooks/bio.htm>

http://www.nuigalway.ie/microbiology/how_to_do_it.html

<http://www.clker.com/>

<http://classroomclipart.com/>

<http://atoc.colorado.edu/~dcn/ATOC7500/>

<http://www.englishexercises.org/makeagame/viewgame.asp?id=400>

<http://www.allmystery.de/dateien/60808,1299325102,Nachdenken.gif?bc>